

DYNAMISCH SPLITSSEN EN VERBINDEN

Rolien van Mechelen
over

Hans van Mierlo, 1931 – 2010, een wonderbaarlijk politicus
door biograaf Hubert Smeets

Ik herinner me nog goed mijn 11^e verjaardag waarop plots alle tantes en mijn moeder tranen met tuiten huilden na het nieuwsbericht over de neergeschoten John F Kennedy.

Waren zij politiek betrokken? Waren ze aangestoken door zijn politieke visie? Of was het Kennedy's charme die hen deed huilen bij dit indertijd onvoorstelbare drama?

Zelf inmiddels 15, en nog steeds aangewezen op het katholieke meisjesonderwijs bij de nonnen, zag ik heus wel de woeste aantrekkelijkheid van de 36-jarige van Mierlo, die in zijn grijze regenjas over de Amsterdamse grachten liep. Maar verder verdiepte ik me niet in hem. Bij ons thuis werd PvdA gestemd.

Pas veel later zal ik begrijpen dat Van Mierlo niet alleen op een vernieuwende manier gebruik maakte van moderne media, maar ook dat hij er op een bepaalde haast nonchalante manier wat eenzaam en verloren bijloopt. Met zijn grote ogen kijkt hij jongensachtig en onschuldig de wereld in. Pas dan begrijp ik waarom hij zo woest aantrekkelijk is voor veel vrouwen.

De biografie blijkt een dikke pil. Hoe benader je 500 dichtbedrukte pagina's om tot een doorwrochte psychoanalytische kijk op dit leven te komen? Zoals altijd volg ik mijn eerste invallen en zoek al bladerend de vrouwen in zijn leven. Dat lukt niet erg. Hapsnap lezend zie ik iets over de knipperlichtrelatie met Gretta Duisenberg en een overval in haar huis waar Van Mierlo zich als een echte held gedraagt. Zoals zoveel mannen van zijn leeftijd is hij een womanizer, maar verder zijn er geen sappige details over vrouwen in de biografie te bekennen. Duisenberg blijkt model te staan voor de vele, vele relaties die van Mierlo had.

Dan bekijk ik de foto's zorgvuldig. Het zijn er 30. Ik zie Van Mierlo tussen jongens, mannen, grote groepen mannen, met soms aan de zijkant weggedrukt of vaag op de achtergrond het gezicht van een vrouw. Er is een foto met alle leden van zijn gezin van herkomst. Hierdoor weet ik dat Van Mierlo 6 zussen en een jongere broer heeft. Ik kom een foto van hem tegen met zijn vrouw Olla van Maasdijk en hun 2 kinderen. (Zitten ze echt in een vochtig souterrain?) Uiteindelijk blijkt alleen Connie Palmén op een foto als vrouwelijk hoofdpersoon te zijn afgebeeld. Van Mierlo staat aan haar zijde en kijkt met geloken ogen naar haar.

Kunnen we uit deze beeldselectie iets opmaken? Misschien dat hij de internaatjaren op het Jezüietencollege vol jongens en mannen stug blijft herhalen in zijn leven? Maar waar is de rest van zijn leven gebleven? Het liefdevolle gezinsleven uit zijn jeugd met al die zussen en, niet onbelangrijk, waar zijn zijn kinderen? En ik weet dan nog niet eens dat hij een zoon heeft.

Om mijn vragen te beantwoorden zit er niets anders op: ik begin bij het begin te lezen op zoek naar Hans van Mierlo en zijn verlangens en drijfveren in het leven.

De belangrijkste hechtingsfiguren

Vader en moeder

leren elkaar kennen tijdens een reis naar het bedevaartsoord Lourdes. Hij was brancardier en begeleidde pelgrims. En zij? Zij was daar ook. Wat ze er deed weten we niet.

Moeder

wordt Zus Van Schriek genoemd. Haar naam klinkt als een functieomschrijving. Wat het misschien ook is, want haar broer Gerrit zal sterke invloed hebben op haar gezin en echtgenoot. Daarover later meer. Moeder is een telg uit een welgesteld streng katholiek gezin uit Rotterdam. Zij is wat intellectueler en somberder dan vader. Ze baarde 8 kinderen, dus reken maar uit hoeveel jaren ze zwanger is geweest. Hans wordt in 1931 geboren in een welgesteld bankiersgezin en conservatief katholiek milieu. De kinderen worden opgevoed door gouvernantes en kindermisjes. Ook chauffeurs en dienstmeisjes behoren tot het personeel. Moeder gaat er prat op dat ze nog geen aardappel heeft geschild of bed heeft opgemaakt en is, overigens tot ergernis van haar echtgenoot, ook wat wereldvreemd. Denk aan haar opmerking *'toch een mooi gezicht'* toen ze tijdens de Tweede Wereldoorlog op de vlucht van Breda naar Rotterdam een peloton Duitse soldaten moesten laten voorgaan.

Ze voedt haar zoon op als een prinsje en ach wat is ze trots op hem als hij het in 1981 tot minister van defensie schopt. Hij is dan 50 en ze schrijft hem, ik citeer Smeets (pagina 210):

'Mijn Lieve Excellentie! Wat heb je me toch laten genieten van afgelopen dinsdag. Als ik in bed lig kan ik er bijna niet van in slaap komen! Wat zag jij er keurig uit Hans. Ik zag dat je een prachtoverhemd aanhad. Je vergeet niet, Hans, om mij de rekeningen te sturen van pakken, schoenen, mooie sokken, mooie zakdoeken, dassen. Dag lieve 'Excellentie', hartelijk dank dat ik bij je feestdag heb mogen zijn. Een dikke dankzoen van Moes.'

Hoe zit het met de hechting aan Moeder? Dit klinkt allemaal wel heel mooi en lief en/maar, zelfs uitgaande van de mores in die tijd, klinkt het zo close dat er weinig ruimte lijkt voor een zelfstandige Van Mierlo of desnoods een partner die voor zijn kleding zorgt.

Het gezin wordt omschreven als hecht. Heeft dat met de verbindende capaciteiten van Moeder te maken, die immers de invloed van haar broer op haar echtgenoot en haar gezin in goede banen leidde?

Hans zal later dagboeken bijhouden in tijden van somberte en tegenslag en daarin nauwelijks schrijven als het goed met hem gaat.

Hecht hij zich op deze manier aan zijn wat sombere, intellectuele moeder?

Vader Toon

is socialer en zonniger van aard dan Moeder. Hij houdt van mooie auto's en nieuwe massamedia, zoals de radio. Als de Beurskrach overwaait uit Amerika raakt de familiebank Van Mierlo en Zoon onder Toon's leiding in gevaar. Hij wordt vervangen door oom Gerrit van der Schrieck (die in feite dus van de koude kant is). Oom Gerrit zal de familiebank uit het moeras trekken. Vader Toon van Mierlo wordt weggepromoveerd naar de familiesteenfabriek in Etten en moet dulden dat zijn zwager Gerrit van der Schrieck president-commissaris bij de steenfabriek wordt en zo over zijn schouder blijft meekijken. Vader legt zich daar overigens blijmoedig bij neer.

Hij staat midden in het leven en engageert zich tijdens de oorlog met het verzet.

Hans van Mierlo kon ook opgewekt en vrolijk zijn, al legt hij dat niet vast in geschrifte. Hij is tot vaders dood dol op hem.

Grootmoeder van vaderszijde

baronnesse Oliviera Goltstein van Hoekenburg grijpt in als er in 1931 een bankrun dreigt op de familiebank Van Mierlo en Zoon en besluit haar kapitaal in te zetten om alle rekeninghouders terug te kunnen betalen om de eer van de familie te beschermen. Haar besluit wordt zonder gemor aanvaard. Al zijn niet alle familieleden het ermee eens, denkende aan hun erfenis die met deze keuze misschien verkwanseld wordt.

Ik noem grootmoeder zo nadrukkelijk, omdat ze met deze beslissing moed en leiderschap toont en zonder aanzien des persoons in het algemeen belang blijkt te kunnen handelen. Zou ze daarmee een inspiratiebron voor Hans van Mierlo en zijn politieke carrière zijn geweest?

Oom Gerrit van der Schrieck

Bij hechtingsfiguren denk je niet direct aan een oom, maar oom Gerrit kan in dit levensverhaal niet ontbreken. Hij is de broer van de moeder van Hans en speelt op cruciale momenten een bepalende rol.

Ik noem wat momenten:

Oom Gerrit neemt, als Hans net geboren is, de plaats in van vader Toon als directeur van de familiebank Van Mierlo en Zoon.

Oom Gerrit heeft, als Hans 5 is, moeite hem los te zien van zijn eigen net overleden zoontje van 5 jaar. Hij verdraagt het daarna lange tijd niet om Hans te zien tijdens familiebijeenkomsten. Hans wordt om die reden uit de kamer verwijderd en van het familieleven buitengesloten. Probeer je de situatie voor te stellen. Een keuze voor het verdriet van de oom houdt in een keuze tegen het bestaan van het eigen kind/broertje. Onmogelijk als je er goed over nadenkt. Zus Oliviera schrijft veel later:

'Hans was een van ons zonder een van ons te zijn.'

Oom Gerrit organiseert, als hoofd van de Kamer van Koophandel van Breda, als Hans 9 is en de stad Breda aan het begin van de Tweede Wereldoorlog ontruimd moet worden, de evacuatie van de Bredanaars. Al zijn de Duitsers sneller dan verwacht, waardoor het plan achter de feiten aanloopt.

Oom Gerrit biedt Hans, met een vers gymnasiumdiploma op zak, aan om zijn opvolger bij de bank te worden. Hans wijst dit bod af en zegt brutaal: ik word toneelspeler.

Hoewel Smeets schrijft dat oom Gerrits wil wet is, blijkt oom Gerrit niet rancuneus en helpt hij Hans van Mierlo na zijn rechtenstudie aan zijn eerste journalistenbaan bij NRC. Hoewel, niet rancuneus, de bank is kort na de weigering van Hans met een flinke winst verkocht. Mooi plan B toch voor oom Gerrit?

Tenslotte doet oom Gerrit nog een laatste gevoelige ingreep door Hans te onterven en Hans deel door te geven aan Olivier, de zoon van Hans. Laat oom Gerrit hem op die manier een schuld aan zijn zoon afbetalen?

Zo op een rijtje gezien lijkt het of Oom Gerrit de plaats van vader Toon inneemt of minstens vader Toon overschaduwde of zelfs onzichtbaar maakt. Het lijkt alsof Hans 2 vaders had. *Zou Hans eerst de loyaliteit aan zijn vader hebben moeten overwinnen om zelf zichtbaar te kunnen worden, om tot bloei te komen?*

Lukte het Hans überhaupt om onder het regime van oom Gerrit een volledige relatie aan te gaan met zijn vader, of splitste een deel van de vader/zoon gevoelens (puberaal verzet bijvoorbeeld) zich af naar oom Gerrit?

Dit lijkt me het moment voor wat technische uitleg over splitsen:

Men komt de term splitsen veelvuldig tegen in de vroege werken van Freud: in de betekenis van de verdeeldheid in de mens tussen bewust en onbewust. Je kunt dit een verticale splitsing noemen. Freud gebruikt voor hetzelfde

gegeven ook het beeld van een ander toneel naast of achter het zichtbare, waarmee hij aangeeft dat het ik twee tegengestelde attitudes inneemt ten opzichte van een gebeurtenis. Je zou dit een horizontale splitsing kunnen noemen. Ik geef een voorbeeld: een kind dat een ouder verliest, kan tegelijkertijd deze realiteit kennen én onbewust de gedachte koesteren dat de ouder nog leeft. Het kind wil dat feit niet voor waar hebben. Deze situatie van weten en niet-weten staat op gespannen voet met de synthetische functie van het Ik. (Vrij naar het lemma splitsen uit het psychoanalytisch woordenboek.)

Zelf vader, zal van Hans van Mierlo een moeizame relatie met zijn kinderen ontwikkelen, waarbij hij zich lange tijd onzichtbaar maakt voor zijn zoon Olivier. Misschien zoals zijn vader verdween achter oom Gerrit? Overigens lijkt hij mannavriensschappen moeiteloos decennialang vol te houden, terwijl de vrouwen in een onafzienbare stoet passeren. *Hoe is het gevoel van continuïteit zo verdeeld geraakt tussen de seksen?*

In ieder geval, kort samenvattend: we zien een krachtige grootmoeder met leiderschap, een verbindende moeder, en een vader die zijn vaderpositie moet delen met zijn zwager.

Invloed van de internaatjaren

Graag citeer ik Johan Cruyff: *'Je gaat het pas zien als je het doorhebt.'*

Nu we wat zicht hebben op Hans' hechttingsfiguren, wil ik graag ingaan op zijn internaatjaren. Hans groeit van meet af aan op in een groep. Er is niet alleen een gezin, maar ook nogal wat personeel. Er is familie dichtbij en een indringende katholieke omgeving. Zelfs de protestanten lopen op zondag aan de overkant van de straat. Maar de kring is wijder, ook de Tweede Wereldoorlog speelt direct een rol in zijn leven. Hij verliest 2 jaar onderwijs en kan pas op zijn 14^e naar het Canisius van de paters Jezuïeten in Nijmegen. Hans heeft moeite met de overgang naar de paters. Hij schrijft daar zelf over dat hij *'veel verdriet en heimwee onderdrukte'*. Rapporten spreken van een speelse dromer en vrijblijvendheid.

Ontvluchtte hij, eenzaam en alleen gelaten, de realiteit van het dagelijks leven bij de paters door zich een droomwereld te verschaffen met het gezin thuis in Breda in de hoofdrol? Door de schrijnend strakke scheiding tussen internaat en thuis werd hij gedwongen om in de vormende jaren van zijn leven langdurig in deze fysiek gesplitste werelden te leven. Aan het einde van de sporadische vakanties in Breda bleef hij altijd een paar dagen met buikpijn in bed liggen.

Wat je trouwens wel doet afvragen waarom noch moeder, noch vader ingreep. Moest hij gehard worden? Of zagen ze gewoon niet dat hij het zwaar had? Kun je dit een geval van verwaarlozing noemen?

En realiseer je eens hoeveel jongens hun puberteit op internaten moesten doormaken. Het is voor te stellen dat ze allemaal met zo'n zelfde hechtings- en splitsingsontwikkeling hebben geworsteld.

Maar goed, ik citeer Smeets:

'Ook 's nachts moet hij controle van de paters dulden. Van Mierlo schreef: 'De eerste keer dat je masturbeerde, dat was spelen met de eeuwigheid. Op dat moment viel je in staat van doodzonde, dat je dan eeuwig zou branden. Wat aan deze eenmansoperatie een zeer bijzonder cachet gaf.'

Dat Hans met ware doodsverachting toch masturbeerde was misschien onvermijdelijk op die leeftijd, maar zou het hem ook voor de rest van zijn leven geholpen hebben om moed te tonen en het heft in eigen hand te nemen? Bijvoorbeeld toen hij in de RAI in 1966 aan het einde van een besluiteloze conferentie-dag ineens op een sokkel van een pilaar sprong en de aanwezigen nog een dag terugvroeg om D66 op te richten? Wie zal het zeggen?

Hij leert ook andere dingen op het Canisius, hij ontdekt er zijn acteer- en zangtalent. Zijn liefde voor poëzie maakt hem bekend met gevoelens van vaagheid, geheimzinnigheid, grootsheid, hypochondrie en vitaliteit. Je zou kunnen zeggen allemaal gevoelens die hem geschikt maken voor de politiek.

Zien we van deze splitsing sporen terug in zijn politieke carrière?

Bij D66 zal van Mierlo zich sterk maken voor de uitvoerende macht (kun je daar de paters Jezuiten in zien?) samen met de controlerende macht (de ouders?). Zelfs als hypothese gaat het ver, maar zou deze manier van voelen/denken toch onbewust een rol hebben gespeeld in zijn politieke leven?

Van Mierlo blijft lang richtingloos hangen voor hij de weg vindt in het volwassen leven. Of hij dat zelf een probleem vond is niet beschreven. Hij kende in ieder geval Dries van Dantzig goed, een bekende Amsterdamse psychoanalyticus. Van Dantzig hield ervan om zich zonder poespas uit te drukken, waardoor je veel van hem kon leren zonder op zijn bank terecht te komen. Dat volwassen leven dient zich voor van Mierlo in ieder geval aan als hij in april '66 3 artikelen schrijft onder de titel Gezag en Publiek over de gezagscrisis en het machtsvacuüm waarin Amsterdam zich op dat moment bevindt. Ze vormen de opmaat voor een nieuwe politieke beweging. Ook hier kun je 2 gescheiden werelden zien, die van Mierlo tracht te verbinden, of ze minstens tot elkaar te laten verhouden. En als analyticus is het leuk om te spelen met de gedachte zou het hier over de oedipale fase gaan? Het zijn immers 3 polen Gezag, Publiek en een Machtsvacuüm. Van Mierlo probeert in ieder geval de 3 posities te verhelderen en ze tot elkaar te laten verhouden.

Van Mierlo raakte bevriend met Joop den Uyl. Een heel andere man dan hijzelf. Het is een vriendschap die op de proef wordt gesteld als Den Uyl hem laat vallen in 1973. Er wordt zelfs gesproken van verraad, maar Van Mierlo zegt dat de PVDA hem heeft verraden, niet Den Uyl. Hier zie je hoe hij gevoelens kon scheiden.

De kern van Van Mierlo's streven is om een nieuwe volksbeweging op gang te krijgen, niet het samensmelten van verschillende politieke partijen, maar een partij met een breed electoraat. Typisch een moderne nieuwe verbinding.

En denk aan de kroonjuwelen van D66: het referendum. In die tijd een mooi verbindingselement tussen kiezer en politicus. Dat het enigszins naïef was dat de kiezer per referendum zou kunnen regeren kon Van Mierlo in die tijd niet bevroeden. We weten inmiddels dat een referendum ook als (geo)politiek wapen gebruikt kan worden en dat gemanipuleer, bijvoorbeeld door desinformatie niet uit te sluiten is. Maar in zijn oorspronkelijke bedoeling was het een mooi voorbeeld van (vertikale) verbinding.

Het is duidelijk, van Mierlo tracht binnen de context van zijn politieke leven verbindingen te maken, zowel vertikaal als horizontaal. Maar zijn politieke leven scheidt hem nadrukkelijk van zijn privéleven. Als hij het zichzelf al bewust is, ziet hij het toch pas als het te laat is. Liet hij Anna Los met zijn zoon nog langzaam vervagen in zijn leven, Olla van Maasdijk hakt zelf de knoop door en gaat bij hem weg. Grappig detail, of is het toch vooral pijnlijk: Olla vond een huis vlak bij hem om de hoek zodat de kinderen al klauterend over hekken en daken toch binnendoor toegang tot zijn huis hadden. Dat huwelijken anders uitpakken dan voorgenomen is nog tot daaraantoe. Maar dat het vaderschap hem ontglipte is pijnlijk. Misschien ook voor hemzelf maar toch zeker voor zijn kinderen.

Het ziet ernaar uit dat Van Mierlo in verschillende opzichten een door zijn opgroeien voorbestemd leven heeft geleefd, een gespleten leven, waarin hij splitsen en verbinden in een eigen dynamiek in stand hield. Helemaal vrij lijkt hij daarmee niet te zijn geworden, maar of Van Mierlo zich gelukkig heeft geprezen met zijn leven is niet goed te destilleren uit deze biografie. En we kunnen het hem jammer genoeg zelf niet meer vragen.

Hubert Smeets: *Hans van Mierlo, 1931 – 2010, een wonderbaarlijk politicus*, de Bezige Bij, 2021